

Prispevek k širjenju heretičnih idej v sodobnih okoljskih gibanjih

Abstract

A Contribution to the Spread of Heretical Ideas in Contemporary Environmental Movements

Half a century has passed since the publication of the *Limits to growth* report, in which a team of researchers came to the sobering conclusion that there would be an uncontrolled decline in the world's population and production capacities if existing economic growth trends were to continue. However, instead of pushing for sustainable ecological and economic stability, the guardians of the neoliberal regime continue to devise strategies for green, inclusive and sustainable growth. The latest in a series of such strategies is the European Green Deal, which ignored all warnings from environmental NGOs and intergovernmental forums that empirical data and evidence do not support the mantra of decoupling economic growth from the growth in greenhouse gas emissions and resource use. In search for an answer to why the political establishment continues to embrace growth as the ultimate goal of economic policies, and why modern society's obsession with material growth is so deeply entrenched, the paper critically questions the basic premises of neoclassical economic theory. Furthermore, the authors employ historical analysis in an attempt to understand the historical circumstances that enabled the emergence of capitalism, which can only be sustained through the growth of capital and which, as a class system based on the exploitation of human labor and the appropriation of the environment on an unimaginable scale, can only be reproduced by the concealment of the sources of growth. In its final part, the paper uses the feminist concept „absent from history“ in order to detect if there was anything missing in the critical period of the transition from feudalism to capitalism in the late Middle Ages which could have altered the flow of Western history towards the formation of a more just society and mode of production.

Keywords: limits of growth, green growth, *homo economicus*, crisis of feudalism, heretics of the Middle Ages

Jasminka Dedić holds a PhD in political science, and is a member of the Degrowth movement. She addresses the challenges facing modern societies, in particular how to overcome the sustainability paradox within the institutional framework of the welfare state and the green state (jasminka.dedic@guest.arnes.si).

Povzetek

Od objave poročila *Meje rasti*, v katerem je skupina raziskovalcev prišla do pretresljive ugotovitve, da bo v primeru nespremenjenih trendov gospodarske rasti prišlo do nenadzorovanega upada svetovnega prebivalstva in proizvodnih zmogljivosti, mineva pol stoletja. Vendar namesto da bi začeli z odločnim udejanjanjem trajnostne ekološke in ekonomske stabilnosti, varuhi neoliberalnega režima še vedno snujejo strategije o zeleni, vključujoči in trajnostni rasti. Zадnja v nizu je Evropski zeleni dogovor, s katerim je Evropska komisija prezrla vsa opozorila okoljskih nevladnih organizacij in medvladnih forumov, da empirični podatki in dokazi ne podpirajo mantre o ločitvi gospodarske rasti od naraščanja količine toplogrednih plinov in rabe virov. V iskanju odgovora na vprašanje, zakaj se politični establišment še vedno oklepa rasti kot ultimativnega cilja gospodarskih politik in zakaj je obsedenost sodobne družbe z materialno rastjo tako globoko zakoreninjena, prispevek kritično prevprašuje temeljne premise neoklasične ekonomske teorije. V nadaljevanju z zgodovinsko analizo poskuša razumeti zgodovinske izvore, ki so omogočili vznik kapitalizma, ki se lahko ohranja le z rastjo kapitala in ki se lahko kot razredni sistem, temelječ na izkoriščanju človeškega dela in prisvojitvi okolja neslutnih razsežnosti, reproducira le s prikrievanjem virov te rasti. V sklepnem delu s pomočjo feminističnega koncepta »zgodovine odsotne(ga)« poskuša zaznati, kaj je v kritičnem času prehoda iz fevdalizma v kapitalizem v poznem srednjem veku umanjalo, kar bi lahko tok zahodne zgodovine preusmerilo v oblikovanje pravičnejše družbe in produkcijskega sistema.

Ključne besede: Meje rasti, zelena rast, homo economicus, kriza fevdalizma, srednjeveški heretiki

Jasminka Dedić je doktorica politologije in članica Gibanja za odrast. Ukvarja se z izzivi, s katerimi se soočajo sodobne družbe, zlasti kako preseči paradoks trajnosti v okviru institucionalne ureditve države blaginje in zelene države (jasminka.dedic@guest.arnes.si).

Rast za vsako ceno

*Kdor verjame, da lahko eksponentna rast v končnem svetu
traja neskončno, je bodisi norec bodisi ekonomist!*

Kenneth Boulding, 1973

Kongres ZDA, Zakon o reorganizaciji energije: zaslišanja, 93. Kongres

Leta 2021 bo minilo natanko petdeset let od prve objave ugotovitev poročila *Meje rasti*, ki ga je pripravila skupina sedemnajstih raziskovalk in raziskovalcev z Inštituta za tehnologijo Massachusetts (MIT), sicer znana pod imenom Rimski klub.¹ Skupina je nastala na pobudo dr. Aurelia Peccija,

¹ Skupino so sestavljali dr. Dennis L. Meadows (direktor), dr. Alison A. Anderson (onesnaženost), dr. Jay M. Anderson (onesnaženost), Ilyas Bayar (kmetijstvo), William W. Behrens III (viri), Farhad Hakimzadeh (prebivalstvo), dr. Steffen Harbordt (družbeno-politični trendi), Judith A. Machen (administracija), dr. Donella H. Meadows (prebivalstvo), Peter Milling (kapital), Nirmala

italijanskega industrialca in ekonomista, da bi razpravljala o vprašanju osupljivega obsega – o sedanjih in prihodnjih težavah človeštva. Avtorji in avtorice poročila so v ta namen ustvarili enega prvih dinamičnih ekonometričnih modelov globalne ekonomije, t. i. World3, na podlagi katerega so proučili vrsto gospodarskih scenarijev do leta 2100. Model je temeljil na petih spremenljivkah, ki določajo – in na koncu omejujejo – gospodarsko rast: prebivalstvo, kmetijska proizvodnja, naravni viri, industrijska proizvodnja in onesnaženost.

Ključne ugotovitve poročila so bile, da bodo v primeru nespremenjenih trendov gospodarske rasti² meje rasti na Zemlji postale očitne v približno stotih letih. Tako naj bi bil najverjetnejši rezultat »nenaden in nenadzorovan upad tako prebivalstva kot tudi industrijskih zmogljivosti« (Meadows idr., 1972: 23). Poročilo hkrati opozarja, da se lahko ti trendi spremenijo in da je mogoče doseči trajnostno ekološko in ekonomsko stabilnost: »Stanje globalnega ravnovesja bi lahko bilo ustvarjeno tako, da bodo zadovoljene osnovne materialne potrebe vsakega človeka na Zemlji in da ima vsak človek enake možnosti za uresničitev svojega individualnega človeškega potenciala.« Vendar bo to mogoče le, če si bo človeštvo začelo pravočasno prizadevati za doseganje tega cilja; torej: »Prej ko si bodo ljudje začeli prizadevati, da bi ta cilj dosegli, večje bodo njihove možnosti za uspeh« (Meadows idr., 1972: 24).

Po objavi je bilo poročilo tarča ostrih kritik zlasti akademikov, ekonomistov in poslovnežev, pa tudi Katoliške cerkve in politične levice. Tako je Robert Solow, ki velja za očeta neoklasične teorije gospodarske rasti, avtorje in avtorice poročila označil za »preroke pogube« (Solow, 1973).³ Tradicionalni ekonomisti so porogljivo zavrgli zasnovo modela, ker naj bi podcenil povratno uravnoteženost cenovnega mehanizma na trgu. Tako bi, skladno z neoklasično ekonomsko teorijo, cena omejenih neobnovljivih virov naraščala, kar bi spodbudilo njihovo učinkovitejšo rabo, širšo uporabo

S. Murthy (prebivalstvo), Roger F. Naill (viri), Jørgen Randers (onesnaženost), Stephen Shantzis (kmetijstvo), John A. Seeger (administracija), Marilyn Williams (dokumentacija) in dr. Erich K. O. Zahn (kmetijstvo).

2 Gospodarsko rast merimo s kazalnikom bruto domačega proizvoda (BDP), njegov namen pa je dobiti vpogled v gospodarsko aktivnost v državi, njen razvoj in stopnjo njene rasti. Z vidika javnih financ BDP pomeni vrednost vseh dokončanih proizvodov in storitev, ki so bili ustvarjeni v določeni državi v določenem obdobju (ponavadi na letni ravni). Upoštevajo se le proizvodi in storitve, ki so dokončani in pripravljeni za takojšnjo uporabo, in ne tisti, namenjeni nadaljnji predelavi ali proizvodnji drugih izdelkov in storitev. BDP vključuje celotno potrošnjo zasebnega sektorja (zasebna potrošnja), državno potrošnjo, naložbe ter neto izvoz (izvoz minus uvoz). Glej Finančni slovar, n. d.

3 Več kot pomenljivo je, da je predsednik ZDA Donald Trump s popolnoma enakimi besedami označil podnebne aktiviste in aktivistke na Svetovnem gospodarskem forumu 2020 (Elliot in Wearden, 2020; Guardian, 2020).

nadomestnih virov in iskanje novih virov (Simon, 1981). Po drugi strani so nekateri ekonomisti priznavali, da se gospodarska rast ne more nadaljevati v nedogled, vendar so dajali prednost »naravnemu« koncu rasti pred načrtovanimi posegi v gospodarske dejavnosti. Rešitev so videli zlasti v tehnološkem napredku, ki naj bi rešil vse probleme, s katerimi se ukvarja poročilo *Meje rasti*, vendar le, če se bo rast nadaljevala.

Toda v svojih kritikah so apostoli rasti, s tem ko so demonizirali poročilo in nasprotovanje neskončni rasti (Bardi, 2008), razkrili ne samo religiozno naravo rastizma, temveč tudi osupljivo raven lastne ekološke nepismenosti. Tako je Henry C. Wallich, ekonomist z Yala in centralni bankir, *Meje rasti* označil kot »primer neodgovornega nesmisla«; dokler bo rast, je dejal, »bodo vsi srečnejši«. S tem ko »bomo vsem omogočili več« in zavrnilo »omejitev virov, ki so na razpolago za potrošnjo«, bomo imeli tudi »več virov« za čiščenje okolja (Newsweek, 1972: 86). Kljub temu, da si danes težko predstavljamo uveljavljenega ekonomista ali ekonomistko govoriti takšne nesmisle in kljub temu, da kazalci ekološke prekoračitve kažejo, da globalno gospodarstvo tesno sledi scenariju »posel kot običajno«, kot ga je predvidel model World3 v začetku sedemdesetih let 20. stoletja (Jackson in Webster, 2016), je gospodarska rast še vedno ultimativni cilj gospodarskih politik, obsedenost sodobnih družb z nenehno gospodarsko rastjo pa ne pojenja.

Da smo v preteklih desetletjih zamudili priložnost, da bi pravočasno preventivno ukrepali s prestrukturiranjem svetovnega gospodarstva, ne ugotavljajo le neodvisni ekološki ekonomisti in ekonomistke; o tem ne izbirajo več besed niti mednarodne in vladne okoljske agencije. Tako Program ZN za okolje v svojem zadnjem *Poročilu o vrzeli emisij toplogrednih plinov* ugotavlja, da je stanje deset let po sprejetju podnebne sporazuma v Copenhagenu leta 2009 (COP15) streznujoče: »Trenutna raven svetovnih emisij GHG je zdaj popolnoma enaka ravni emisij, predvideni za leto 2020 po scenariju posel-kot-običajno ali brez politike [...] Učinki podnebnih politik so bili premajhni, da bi izravnali vpliv ključnih gonil emisij, kot sta gospodarska rast in rast prebivalstva« (UNEP 2019: 1–3).

Z izbruhom globalne finančne in gospodarske krize leta 2008, ko je gospodarska rast v gospodarstvih zahodnega kapitalističnega sveta strmoglavila, potem ko je gibanje Occupy začelo poganjati globalno protikapitalistično gibanje in, ne nazadnje, pod naraščajočim pritiskom, da se nemudoma ukrepa z namenom blaženja posledic podnebne zloma, se je neoliberalni režim tudi sam znašel v globoki krizi. »Zato ne preseneča,« pravi ekonomistka Kate Raworth (2017: 41),

da današnji politiki iščejo besede, ki bodo izrazile bolj navdihujoče vizije družbenega in gospodarskega napredka. Vendar se zdi, da se

vedno vračajo k istemu odgovoru: rast, splošno razširjen samostalnik, odet v čudovitem nizu aspirativnih pridevnikov, kot so »zelena«, »vključujoča«, »pametna«, »trajnostna«, »vzdržna«, »dolgotrajna« ... Očitno želimo nekaj več kot rast, vendar naši politiki in političarke ne najdejo besed, s katerimi pa jih ekonomisti že dolgo ne zalagajo več.

V preteklem desetletju se je tako uveljavila kopica novih izrazov oziroma t. i. *fuzzwords*,⁴ ki jih je hegemonski diskurz začel sistematično uporabljati. Med njimi izstopa zlasti zelena rast, ki obljublja, da je nasprotje med rastjo in ozelenitvijo (*»growing and greening«*) mogoče uspešno preseči. Na globalni ravni so ga prevzeli Združeni narodi, zlasti Program ZN za okolje (UNEP, 2009; 2011), Svetovna banka (World Bank, 2012) ter Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj (OECD, 2011; 2014), na evropski ravni pa Evropska komisija (2010), ki so skupaj utirali pot novemu globalnemu gospodarskemu okvirju, zavitemu v novo »politično slovnico, ki jo razumemo kot tisto obzorje, ki določa, kaj je možno v danem kontekstu« (Norval, 2006: 231). Kljub temu, da te institucije ne uporabljajo enotne definicije zelene rasti in da jo posledično tudi razumejo različno, so v precejšnji meri usklajene glede mehanizmov za doseganje zelene rasti. Tako je koncept zelene rasti zasnovan na obljubi, da bodo tehnološke spremembe in substitucija naravnih virov izboljšali ekološko učinkovitost gospodarstva ter da lahko vlade ta proces pospešijo s pravilno regulativno ureditvijo in spodbudami (Hickel in Kallis, 2020: 2).⁵

Če želimo razumeti, s kakšnim namenom neoliberalni režim uporablja pojem zelene rasti, moramo najprej pojasniti njegovo ozadje. Zelena rast je bila leta 2005 sprejeta kot strategija za oblikovanje nove razvojne paradigme na Peti ministrski konferenci za razvoj in okolje v Aziji in Pacifiku v Seulu, na kateri so lansirali tudi Inicijativo za okoljsko trajnostno gospodarsko rast (zeleno rast). To, da je bila zelena rast ustoličena ravno v Seulu, ni naključje, saj je bila Južna Koreja glavna promotorka tega koncepta v OECD, ASEAN (Association of Southeast Asian Nations) in Združenih narodih. Leta 2008 je korejska administracija pod vodstvom takratnega predsednika Lee Myung-Baka zeleno rast sprejela kot svojo novo vizijo razvoja, leto pozneje pa je sprejela Nacionalno strategijo do leta 2050 in petletni akcijski načrt za zeleno rast 2009–2013 z obetavnim naslovom *Pot do naše prihodnosti: Zelena*

⁴ *Fuzzword* je po definiciji »urbanega slovarja« (www.urbandictionary.com) *buzzword*, ki je ustvarjen, da bi zameglil pravi pomen pojava, ki ga opisuje.

⁵ Ekološki ekonomisti in ekonomistke so tovrstna prepričanja že davno označili za zmotna, saj, kot je pikro zapisal Nicholas Georgescu-Roegen (1975: 361): »Nekdo mora imeti zelo napačen pogled na gospodarski proces kot celoto, če ne vidi, da razen naravnih virov ni drugih materialnih dejavnikov.«

rast (Presidential Commission on Green Growth, 2009). S tem dejanjem se je Južna Koreja želela uveljaviti kot globalna voditeljica na področju zelene rasti. Tako smo lahko v naslednjih letih poslušali hvalospeve o »čudežu na reki Han«, OECD pa je svojim članicam Južno Korejo dajala za zgled pri oblikovanju okvirja politik za zeleno rast (OECD, n. d.).

Vendar so sanje, da je nasprotje med gospodarsko rastjo in okoljsko trajnostjo mogoče preseči, kmalu umrle, saj po ugotovitvah južnokorejskega Globalnega inštituta za zeleno rast v poročilu o izvajanju strategije zelene rasti (Global Green Growth Institute, 2015: 23) »Republika Koreja še ni dosegla bistvenih rezultatov pri ločevanju gospodarske rasti od emisij toplogrednih plinov. Vendar vlada upa, da bo dosegla obetavnejše rezultate z izvajanjem agresivnejših, četudi nepriljubljenih ukrepov in da bo uspešna pri doseganju cilja.« Južnokorejska vlada pa je že v drugem petletnem akcijskem načrtu 2014–2019 zeleno rast nadomestila z novo strategijo za »ustvarjalno gospodarstvo«. Vendar opuščanje paradigme zelene rasti ni bilo ovira, da tega razvojnega modela ne bi še naprej izvažali v države globalnega juga in hitro rastoča gospodarstva, zlasti prek Globalnega inštituta za zeleno rast, katerega namen je »podpirati in spodbujati močno, vključujočo in trajnostno gospodarsko rast v državah v razvoju in gospodarstvih v vzponu«.⁶

Približno v istem času, ko je nastala južnokorejska strategija zelene rasti, je Evropska unija oblikovala strategijo *Evropa 2020: Strategija za pametno, trajnostno in vključujočo rast*, katere cilj je bil zagotoviti, »da bo gospodarska oživitve EU po gospodarski in finančni krizi podprta z vrsto reform in bo do leta 2020 zgrajena trdna podlaga za rast in ustvarjanje delovnih mest«. Strategija Evropa 2020 naj bi tako zasledovala tri prioritete, ki bodo dosegle rast, ki bo: pametna (razvoj gospodarstva, temelječega na znanju in inovacijah), trajnostna (spodbujanje zelenega in konkurenčnega gospodarstva, ki gospodarneje izkorišča vire) ter vključujoča (utrjevanje gospodarstva z visoko stopnjo zaposlenosti, ki omogoča ekonomsko, družbeno in ozemeljsko kohezijo) (Evropska komisija 2010).⁷

Gljučna novost strategije Evropa 2020, ki je imela daljnosežne posledice, je bila vzpostavitev nove upravljavske strukture, ki naj bi konsolidirala nacionalne proračune za trajnostno rast. Nova struktura je rezultirala v režimu

6 Da bo ironija še večja, Climate Home News je Južno Korejo razglasil za negativca leta 2016 pri doseganju podnebnih zavez in jo uvrstil med države, ki na tem področju najbolj zaostajajo.

7 Evropski pravni red nikjer ne definira, kaj pomenijo pametna, trajnostna in vključujoča rast, uspešnost pri doseganju prioritet pa naj bi merili z devetimi krovnimi kazalniki EU2020. Glej Eurostat, 2020.

proračunskega upravljanja v EU, znanega pod imenom Fiskalni dogovor,⁸ s katerim so se države članice EU zavezale, da bodo sprejele sklop pravil za spodbujanje proračunske discipline. Tako so visokoleteče besede o vrnitvi Evrope »na pravo pot« izzvenele v desetletje neoliberalnega varčevanja in divjanje idej o uravnoteženih proračunih.⁹

V iskanju izhoda iz politične brezizhodnosti so se politične in gospodarske elite v iskanju novih virov za rast kapitala nazadnje oklenile Pariškega podnebnega sporazuma, tj. globalnega mehanizma, ki naj bi, kot določa njegov drugi člen, »okrepil globalni odziv na grožnjo podnebnih sprememb v kontekstu trajnostnega razvoja in prizadevanj za odpravo revščine«. Da bo absurd še večji, je gospodarska rast vgrajena v sam Pariški sporazum.¹⁰ Zato ne presenečajo besede generalnega sekretarja OECD Ángela Gurrie v predgovoru k publikaciji *Vlaganje v podnebje, vlaganje v rast*, v katerem pravi, da »imamo edinstveno priložnost za združevanje podnebnih in gospodarskih programov ter kratkoročno ustvarjanje vključujoče gospodarske rasti, hkrati pa lahko zagotovimo, da bomo dolgoročno kos podnebnim izzivom« (OECD, 2018). In podobno kot je Južna Koreja pred desetimi leti napovedala, da bo postala »globalni vodja zelene rasti«, se je Evropska unija postavila v prometejsko vlogo pri vodenju preostalega sveta k uresničevanju zavez iz Pariškega sporazuma. Vendar so ravno pri podnebnih ciljih neodvisne študije, ki temeljijo na zgodovinskih trendih in projekcijah na podlagi ekonometričnih modelov, nedvoumno pokazale, da dokazi ne podpirajo možnosti absolutnega ločevanja rabe virov na globalni ravni in nadaljnje gospodarske rasti. Prav tako je zelo malo verjetno, da bo absolutno ločevanje emisij toplogrednih plinov doseženo dovolj hitro, da bomo preprečili globalno segrevanje nad 1,5 °C oziroma 2 °C, celo v najbolj optimističnih pogojih (Hickel in Kallis, 2019).

Ob nastopu mandata konec leta 2019 je nova Evropska komisija po zgledu Ameriških demokratičnih socialistov, ki so zastavili program Green New Deal,¹¹ sprejela Evropski zeleni dogovor. Gre za zadnjo v nizu strategij za

8 Pogodba o stabilnosti, usklajevanju in upravljanju v ekonomski in monetarni uniji, podpisana 2. marca 2012, je stopila v veljavo 1. januarja 2013.

9 Gre za politiko črne ničle (nem. *schwarze Null*), ki je na Slovenskem bolj znana kot »zlato pravilo« in ki si prizadeva za uravnotežen javni proračun, v katerem odhodki ne presegajo prihodkov in ne povečujejo javnega dolga, torej ni potrebe po novem dolgu. Glej Bundeszentrale für politische Bildung, n. d.

10 Člen 10 (5) Pariškega sporazuma pravi: »Pospeševanje, spodbujanje in omogočanje inovacij je ključnega pomena za učinkovit, dolgoročen globalni odziv na spremembo podnebja ter za gospodarsko rast in trajnostni razvoj.«

11 Naziv programa nedvomno spominja na Rooseveltov program New Deal, ki je zajemal programe javnih del, infrastrukturne projekte in finančne reforme med letoma 1933 in 1939. Resolucijo *Recognizing the Duty of the Federal Government to Create a Green New Deal* (7. februar

rast, katere cilj je »preobraziti EU v pravično in uspešno družbo s sodobnim, z viri gospodarnim in konkurenčnim gospodarstvom brez neto emisij toplogrednih plinov do leta 2050, v katerem je gospodarska rast ločena od rabe virov« (Evropska komisija, 2019). S slepim zasledovanjem politike spodbujanja gospodarske rasti za vsako ceno je Evropska komisija preslišala opozorila Evropskega urada za okolje, krovne okoljske organizacije civilne družbe,¹² gladko pa je prezrla tudi svarilo Evropske agencije za okolje, ki v zadnjem poročilu *Evropsko okolje – stanje in napovedi 2020* oblikovalce politik opozarja, da »Evropa ne bo dosegla svoje trajnostne vizije ‚dobrega življenja znotraj planetarnih omejitev‘ z nadaljnjim spodbujanjem gospodarske rasti ter s prizadevanjem za upravljanje okoljskih in družbenih vplivov« (European Environment Agency, 2019: 2).

Evropska komisija je ostala gluha tudi za poziv več sto znanstvenikov in znanstvenic z družboslovnih in naravoslovnih področij, ki so ga naslovili z *Evropa, čas je, da prenehamo biti odvisni od rasti*. V pozivu Evropski uniji, njenim institucijam in državam članicam so zapisali (Mladina, 2018), da

rast zaradi zmanjševanja produktivnosti, zasičenosti trga in degradacije okolja postaja vse težje dosegljiva. Če se bodo trenutni trendi nadaljevali, v naslednjem desetletju v Evropi morda sploh ne bo več rasti. Trenutno poskušajo rast ohranjati z dodatnim zadolževanjem, zniževanjem okoljskih standardov, podaljševanjem delovnega časa ter zmanjševanjem sredstev za socialno varnost. Takšno agresivno prizadevanje za rast za vsako ceno ustvarja družbene vrzeli in gospodarsko nestabilnost ter ogroža demokracijo.¹³

Evropska komisija je kot odgovor na pandemijo Covid-19 maja 2020 sprejela načrt okrevanja za Evropo, ki določa, kako zagnati evropsko gospodarstvo ter spodbuditi zeleni in digitalni prehod. V ta namen je bil vzpostavljen nov instrument za evropsko okrevanje v izrednih razmerah, »zbrana

2019) je predložila predstavnica Ameriških demokratičnih socialistov v Predstavniskem domu Alexandria Ocasio-Cortez.

12 Evropski urad za okolje v svoji publikaciji *Decoupling Debunked* podaja pesimistično oceno združljivosti gospodarske rasti in okoljske trajnosti: »Sklep je hkrati zelo jasen in streznjujoč: ne le da ni empiričnih dokazov, ki bi potrjevali obstoj ločitve gospodarske rasti od pritiska na okolje, ki bi bil vsaj blizu tistega obsega, potrebnega za reševanje okoljskega zloma, temveč tudi, kar je morda pomembnejše, do takšne ločitve verjetno ne bo prišlo niti v prihodnosti« (European Environmental Bureau, 2019: 3).

13 Poziv je spremljal prelomno konferenco v Evropskem parlamentu z naslovom *Post-Growth 2018 Conference* (Bruselj, 18.–19. september 2018), na kateri so se zbrali znanstveniki, politiki, oblikovalci politik, aktivisti ter predstavniki sindikatov in delodajalcev.

sredstva pa bodo usmerjena prek programov EU kot podlaga za takojšnje ukrepe, ki so potrebni, da ne bi bilo ogroženo preživetje ljudi, da bi se lahko gospodarstvo ponovno postavilo na noge ter da bi bila rast trajnostna in odporna« (Evropska komisija, 2020: 1).

Z odločitvijo, da gospodarska rast tudi po petdesetih letih od objave streznjujočega poročila *Meje rasti* ostaja osrednji cilj gospodarskih politik, sta gospodarska in politična kasta razgalili svojo bodisi nepripravljenost bodisi nezmožnost (zelo verjetno pa gre za kombinacijo obojega), da bi začeli drugače gledati na družbeno in ekološko krizo, ki se naglo stopnjujeta. Nobenega dvoma ni, da s tem zamujamo eno zadnjih priložnosti, da bi premišljeno naredili odločen korak stran od politične slovnice, ki nas čvrsto drži v primežu materialne rasti. Še več, z dogmatičnim vztrajanjem pri rasti za vsako ceno nas establišment neusmiljeno potiska do točke popolnega preloma, ki bo tako radikalen, da bodo zatrte vse možnosti za koncipiranje politične spremembe, ki bi zmogla usmerjati pot med radikalnim prelomom in kontinuiteto in ki bi bila za politične subjekte (še) smiselna (Norval, 2006: 238).

Rast kot religiozna dogma

Vaša paradigma je do te mere stopljena z vašim mentalnim procesom, da se komaj zavedate njenega obstoja, dokler ne poskusite komunicirati z nekom z drugačno paradigmo.

*Donella Meadows
Globalni državljani, 1991*

Trdovratna odpornost dogme neskončne rasti na znanstvene in empirično podkrepljene dokaze kaže na to, da imamo opravka z religiozno dogmo, odeto z avro znanstvene kredibilnosti, ki jo zagotavlja in obnavlja prevladujoča ekonomska teorija.¹⁴ Nedvomno je, da je neusahljiv vir, ki ekonomistom in ekonomistkam prevladujočega toka omogoča, da dogmo rasti uspešno ohranjajo pri življenju, naivno in (na videz) zdravorazumsko prepričanje, da je rast sama po sebi nekaj dobrega. Zato je ključni problem, ki ga imajo »heretični« ekonomisti in ekonomistke, vprašanje, kako se boriti proti nečemu, kar je v zavesti ljudi globoko zasidrano kot nekaj, kar je dobro zanje.

¹⁴ Utemeljitelji bioekonomije so že v 60. letih prejšnjega stoletja zavrnil temeljne postulate, na katerih sloni neoklasična ekonomska teorija. Najbolj sistematično se je tega lotil Nicholas Georgescu-Roegen, ki je v članku *Energy and Economic Myths* zapisal (1975: 365), da je »neizpodbitno dejstvo, da so bili z izjemo nekaj izoliranih glasov v zadnjih letih ekonomisti vedno obsedeni z rastjo«.

Poleg tega moramo vedeti, da le redki neekonomisti, verjetno pa tudi ekonomisti in ekonomistke, razumejo oziroma si lahko predstavljajo dolgoročno pot gospodarske rasti, ki jo Kate Raworth pomenljivo poimenuje »meduza gospodarske teorije« (Raworth, 2017: 246). Tu gre namreč za eksponentno krivuljo rasti, ki je za človeški um, sicer vaje preproste matematične operacije dodajanja, težko razumljiva. To je jedrski fizik Al Bartlett jedrnato opisal v izjavi: »Največja pomanjkljivost človeške vrste je naša nezmožnost razumeti eksponentno funkcijo.«¹⁵ Zato ne preseneča, da je večina ljudi zmotno prepričana, da se na primer triodstotna letna gospodarska rast povečuje inkrementalno. V resnici razmeroma skromna triodstotna rast pomeni, da se bo obseg gospodarstva v 23 letih podvojil, v 47 letih pa kar početveril (Beach in de Ruy, 2016). Za lažjo predstavo: leta 2015 je bil svetovni BDP ocenjen na 80 milijard USD, globalno gospodarstvo pa je raslo okoli 3 % na letni ravni. Če bi globalno gospodarstvo nenehno raslo po tej stopnji, bi se do leta 2050 skoraj potrojilo, do leta 2100 pa bi bilo več kot desetkrat večje kot leta 2015 (Raworth, 2017: 248).

Pa vendarle, pošteno bi se ušteli, če bi izvor vere v neskončno rast in razlog za njeno žilavost iskali zgolj v naivnosti in matematični nepismenosti ljudi. Ključ do razumevanja verjetno leži globlje, v osrčju ekonomske teorije, v kateri *homo economicus* oziroma racionalni ekonomski človek – kot temeljna enota ekonomske analize – zaseda središčno vlogo, na kateri slonijo sodobni ekonomski učbeniki in okrog katere so strukturirane ekonomske politike po vsem svetu. V teh pa *homo economicus* nastopa z nadčloveškimi močmi, ki mu omogočajo, da primerja vse dobrine in cene na trgu, in na podlagi katerih v dani situaciji sprejema najoptimalnejše odločitve. Tako Kate Raworth racionalnega ekonomskega človeka hudomušno opiše kot karikaturo, ki »stoji sama z denarjem v eni roki, s kalkulatorjem v drugi in z egom v srcu« (Raworth, 2017: 96).

Nujno pa je treba poudariti, da arbitrarnost modela *homo economicus* ne izvira iz njegovih neutemeljenih predpostavk; nasprotno, John Stuart Mill, eden utemeljiteljev neoklasične ekonomske teorije, priznava, da arbitrarna definicija racionalnega človeka temelji na premisah, ki so lahko popolnoma neutemeljene. Temeljna napaka modela *homo economicus* je pravzaprav v tem, da so ga ekonomski teoretiki v prizadevanju, da bi ekonomska teorija po zgledu naravoslovnih znanosti pridobila status »prave« znanosti, ki

15 Gre za uvodno izjavo v enournem predavanju *Arithmetic, Population and Energy (Aritmetika, prebivalstvo in energija)*, ki ga je profesor Bartlett prvič imel 8. septembra 1969, do julija 2001 pa ga je izvedel kar 1742-krat. Bartlett je besedno zvezo »trajnostna rast« označil za oksimoron, kajti še tako nizka rast, če se na določeni točki ne ustavi, bo postala orjaška eksponentna rast. To je Bartlett poimenoval prvi zakon trajnosti. Predavanje je dostopno na spletni povezavi: <https://www.youtube.com/watch?v=O133ppiVnWY> (20. maj 2020).

lahko z matematičnimi modeli predvidi človeško vedenje, popačili »v normativni model vredenja, ki naj mu sledijo realni ekonomski akterji« (Morgan, 2012: 157). Očitno je neoklasična ekonomska teorija s tem trčila ob lastne meje, vendar je, namesto da bi prevprašala objektivnost svojih »znanstvenih« metod, kot vsak okostenel ideološki aparat raje zapadla v dogmatičnost, ki od vseh ekonomskih akterjev terja, da kompleksno in raznoliko ekonomsko sestvo zreducirajo na enodimenzionalno karikaturu racionalnega ekonomskega človeka.¹⁶

S tem smo se, vsaj kar se ekonomske teorije tiče, znašli v slepi ulici pri iskanju odgovora na vprašanje, od kod izvira obsedenost sodobnega sveta z materialno rastjo. Zato je verjetno čas, da zapustimo razmeroma znano in varno področje ekonomske teorije ter sledimo zgodovinskim kašipotom globlje v (ekonomsko) zgodovino tistega dela človeštva, ki ga označujemo kot nosilca »Zahodne civilizacije«. Za začetek je treba gospodarsko rast od poznega 19. stoletja do danes postaviti v širši zgodovinski kontekst; če se namreč za primerjavo zazremo v človeško zgodovino pred letom 1890, kaj hitro ugotovimo, da so visoke stopnje gospodarske rasti v tem obdobju, zlasti po letu 1950, anomalija v zadnjih dva tisoč letih (Piketty, 2015). Za lažjo predstavo o tem, do kakšnega obsega rasti je prišlo le v sto letih, naj navedemo le nekaj podatkov: v tem obdobju se je število svetovnega prebivalstva povečalo za več kot 4,5-krat, svetovna potrošnja energije in BDP sta se povečala 14-krat, industrijska proizvodnja pa 40-krat. V celotni zgodovini, odkar *homo sapiens* naseljuje Zemljo, je približno ena petina ljudi živela v 20. stoletju (Borowy in Schmelzer, 2017: 2).¹⁷

Ob tovrstnih podatkih apologeti gospodarske rasti radi kažejo na dobrobiti rasti, s tem ko je omogočila znatno izboljšanje življenjskih razmer posameznikom in njihovim družinam ter splošni družbeni napredek. Bilo bi nerazumno, če bi zanikali, da so dolgotrajne stopnje rasti prinesle številne koristi množicam ljudi, vendar ob tem ne smemo pozabiti na škodo in ceno, ki so jo za dobrobiti rasti, od katere imamo koristi danes, v preteklosti plačala zlasti domorodna in kolonizirana ljudstva. Kot ugotavljata zgodovinarja Borowy in Schmelzer (2017: 20):

16 Podobno, vendar na področju politične teorije, je Hannah Arendt v delu *Human Condition* (slov. *Vita Activa*) kot temeljno napako materializma v politiki prepoznala v tem, da (1998: 183) »spregleda neizogibnost, s katero ljudje razkrivajo svojo subjektivnost kot posebne in edinstvene osebe, tudi ko se v celoti posvečajo doseganju povsem posvetnega, materialnega objekta. Zanimariti to razkritje, če bi se to sploh dalo narediti, bi pomenilo preobrazbo ljudi v nekaj, kar niso.«

17 Leta 1900 je svetovno prebivalstvo štelo 1,65 milijarde, leta 1999 6 milijard, leta 2019 pa že 7,7 milijarde ljudi (Roser idr., 2013; 2019).

Ključni dejavnik gospodarske rasti in izboljšanja zdravja v Evropi – z Britanijo na čelu – je bila depopulacija Severne Amerike, ki je bila posledica smrti milijonov domorodnih Američanov zaradi bolezni starega sveta, prisilnega dela, prisilnih preselitev in pokolov. To velikansko poslabšanje zdravja, ki se je razprostiralo čez celotno celino, se je izkazalo kot blagodejno za zdravje ljudi v Evropi, kjer je izseljevanje zmanjšalo potrebe po hrani in epidemiološki pritisk na tiste, ki so ostali, ter s ponudbo zapuščenih hektarjev zemlje, ki so jih evropska gospodarstva lahko inkorporirala. Poleg tega je demografsko opustošena celina zagotovila zemljo, suženjstvo pa delovno silo za sladkor in bombaž, ki sta napajala britanske delavce in industrijske procese. Čaj, ki je deloval kot sredstvo vnosa kalorij sladkorja za britanske delavce, so kupovali za ceno zasvojenosti z opijem med ljudmi na Kitajskem. Še več, odvisnost industrializacije in neprecedenčne ekonomske rasti od fosilnih goriv pomeni, da njena evidenca vključuje tudi zdravje vseh ljudi danes in v prihodnosti, na katere vplivajo ali bodo vplivale posledice podnebnih sprememb.¹⁸

Kolonialna osvajanja evropskih imperialističnih sil izven Evrope od konca 15. stoletja dalje so torej poganjala nov družbeno-ekonomski red, ki se je porajal na ruševinah srednjeveškega fevdalizma. Za kapitalistično družbeno-ekonomsko ureditev, katere inherentni ustroj deluje kot sistem neskončne akumulacije kapitala in ki se posledično ne more ohranjati, obnavljati in izumljati na novo brez nenehne rasti, je še vedno razširjeno prepričanje, da pomeni družbeni napredek ali celo civilizacijsko pridobitev, ki jo je Zahodna civilizacija prinesla človeštvu: »S poroko (kapitalizma) z napredkom in razvojem ter v veri, da družbeni napredek zahteva enakomerno povečevanje nacionalnega dohodka, je tudi rast pridobila ideološko zavetje« (Dale, 2019).

(Eko)marksistični in (eko)socialistični teoretiki in teoretičarke so pravilno prepoznali temeljno povezavo med poganjanjem neskončne rasti in kapitalizmom kot sistemom konkurenčne akumulacije kapitala. Pa vendar, kot ugotavlja ekosocialistični zgodovinar Gareth Dale, akumulacija materialnega presežka in, v najohlapnejšem smislu, rast nista značilni samo za kapitalistična gospodarstva, temveč sta zaznamovali družbeno-gospodarske

¹⁸ Do podobnih ugotovitev je prišla tudi skupna komisija Svetovne zdravstvene organizacije, Unicefa in mednarodne medicinske revije *The Lancet* v nedavnem poročilu *Prihodnost za otroke sveta?*, v katerem ugotavlja, da se današnji otroci kljub dramatičnemu izboljšanju možnosti preživetja, prehrane in izobraževanja v zadnjih desetletjih soočajo z negotovo prihodnostjo. Komisija je še posebej vzela pod drobnogled plenilske oglaševalske in tržne prakse, ki pogosto izkoriščajo ranljivost otrok, žal pa so eno najbolj podcenjenih tveganj za njihovo zdravje in blaginjo (Clark idr., 2020).

ureditve od neolitske revolucije dalje. »Njene tehnološke in institucionalne preobrazbe«, pravi Dale (2019), »so zajele ustaljeno kmetijstvo in shranjevanje hrane, razredne delitve, države, vojskovanje in teritorialnost, pozneje pa iznajdbo denarja. Rast prebivalstva, ki jo je spremljalo razredno izkoriščanje, je spodbujala tekmovanje med državami, ki so želele razširiti šibke kmetijske imperije.« Skratka, zgodovinski vpogled v stare civilizacije razkrija, da je akumulacija bogastva potekala s pomočjo tekmovanja za ozemlje in kopičenja lastnine, vendar vse te prakse nimajo nič skupnega s sodobno paradigmo rasti. Tako je Dale s pomočjo zgodovinske primerjalne analize pokazal, da je paradigma rasti inherentna kapitalističnemu sistemu in kolonialnim osvajanjem, kljub temu pa s tem še vedno ne dobimo odgovora na vprašanje: Zakaj se je kapitalistični sistem produkcije razvil ravno v Evropi, ne pa (tudi) kje drugje?

Srednjeveške in sodobne heretične alternative kapitalistični produkciji

Edini element »rasti«, ki se je kazal v zgodnjem 14. stoletju, je imel malo opraviti z ekonomijo. Osredotočen je bil na posmrtno življenje in nekakšno transcendenco, lokalno zakoreninjeno v albižanski ideji o nebesih.

Emmanuel Le Roy Ladurie,

Montaillou: katari in katoličani v francoski vasi 1294–1324, 1978.

Okoljska zgodovina s svojo razlago o razkroju fevdalizma in vzponu kapitalizma nam je lahko v veliko pomoč, saj osvetljuje globoka socioekološka nasprotja, ki so prežemala srednjeveško Evropo v obdobju od 14. do 16. stoletja. Tako okoljski zgodovinarji, ki so pod drobnogled vzeli to kritično zgodovinsko obdobje,¹⁹ kot ključne strukturne elemente izpostavljajo ekološke krize kot posledico rasti prebivalstva in izčrpanosti tal, omejeno rast kmetijske produktivnosti, ki so jo dodatno spodkopavale fevdalne dajatve, ter spremenjeno razmerje med delom in zemljo, ki ga je v korist zahodno-evropskih kmetov nagnila epidemija pljučne kuge v 14. stoletju, znana tudi kot črna smrt. Zlasti ta naj bi bila odločilni dejavnik, da se je fevdalizem znašel v globoki krizi, ki je »vodila v zблиžanje interesov evropskega vladajočega razreda v korist občutne širitve proizvodnje blaga, najbolj dramatično v Novem svetu« (Moore, 2002: 314).

¹⁹ Glej na primer Wallerstein, 1974; Hilton (ur.), 1976; Hoffman, 2014.

Takšna tolmačenja krize fevdalizma, ki gradijo na Wallersteinovem pojmu »sociofizične konjunktore« (1974), se torej osredotočajo na ključne strukturne elemente v času prehoda iz fevdalizma v kapitalistično ureditev, hkrati pa previdno opozarjajo, da »uspešna tranzicija v kapitalizem ni bila zapisana v socioekološka nasprotja fevdalizma« (ibid.: 301). Zato nam v poskusu razumevanja, kaj je tisto, kar je omogočilo uspešno preobrazbo fevdalizma v kapitalizem, morda lahko več pove »zgodovina odsotne(ga)« (Fauré, 1981).²⁰ Gre za poskus identifikacije tistega, »česar ni bilo«, kar pa bi, če bi obstajalo, to preobrazbo lahko onemogočilo. Ker pa tega, česar ni bilo oziroma je umanjalo v kritičnem »dolgem 14. stoletju (okrog 1300–1450)« (Moore, 2002: 302), ni mogoče uzreti, ga lahko morda zaznamo tako, da poskušamo razumeti, zakaj srednjeveškemu kmetstvu ni uspelo realizirati potencialne razredne moči, kljub temu da ga je črna smrt popolnomočila nasproti fevdalnim lastnikom zemlje.

Okoljski zgodovinarji razloge za zgodovinski neuspeh srednjeveškega agrarnega razreda, da bi sistemsko krizo fevdalizma izkoristil za vzpostavitev pravičnejših družbenih in produkcijskih odnosov, vidijo v neuspešnih kmečkih uporih, ki so v 14. stoletju prerasli iz lokalnih vstaj v množično revolucionarno gibanje in ki so jih fevdalne in cerkvene oblasti skoraj brez izjeme krvavo zatrle. Ob tem so praviloma spregledali, da je vzpon kapitalizma sočasno spremljal tudi »lov na čarovnice«, ki je potekal v kontekstu demografske in gospodarske krize v 16. in 17. stoletju. Zato ključni prispevek k identifikaciji »odsotne(ga)« najdemo v izjemnem delu Silvie Federici *Kaliban in čarovnica* (2019), v katerem razvoj kapitalizma preiščuje z ekofeminističnega stališča. Da bi razumela, zakaj je vzpon kapitalizma zahteval takšen genocidni napad na ženske, je s pronicljivo historično analizo prišla do razsvetljuječe ugotovitve, da je z uničenjem heretičnih sekt, zlasti katarov in patarenov v Lombardiji, Okcitaniji, Flandriji ter v deželah na ozemlju današnje Nemčije v 13. in 14. stoletju, figuro heretika vedno bolj zaznamovala ženska. Do začetka 15. stoletja je tako glavna tarča cerkvene inkvizicije postala čarovnica (Federici, 2019: 57–58).²¹

Cerkvene oblasti v naporih, da bi uničile heretike in izbrisale vsako sled za njihovim učenjem, niso izbirale sredstev, zaradi česar srednjeveški zgo-

20 Zgodovina odsotne(ga) izhaja iz feminističnega poskusa rekonstrukcije preteklosti, ki ga zaznamuje simboličen prelom z maskulino hegemonijo, pri čemer pa ne gre zgolj za kulturni protinapad na uspoljene odnose moči, ampak želi predvsem navdahniti gibanje, ki vrednote družbenih sprememb aplicira na preteklost (Fauré, 1981: 72).

21 Da je cerkvena inkvizicija projicirala heretike v ženske kot novega sovražnika, gre v veliki meri pripisati temu, da so ženske imele ključno vlogo pri širjenju heretičnega gibanja v Okcitaniji (današnji južni Franciji) in Lombardiji (današnji severni Italiji) v 11. stoletju. Tudi med bogomili so bile ženske močno zastopane že v 10. stoletju.

dovinarji preganjanje heretikov označujejo kot religiozni genocid (Tatz in Higgins, 2016).²² Zgodovinarji, ki so proučevali preganjanje heretikov v srednjem veku, so že v 19. stoletju pokazali, da tako silovitega in krvavega odziva Cerkve ni izzvalo heretično učenje, na katero so močno vplivale religije z vzhoda, zlasti učenje bogomilov z območja Balkana, in ki so ga v Evropo prinesli trgovci in križarji. Ljudska herezija je bila kot odklon od cerkvene ortodoksije pravzaprav manjša nevarnost kot protestno gibanje, ki je zahtevalo radikalno demokratizacijo družbenega življenja, saj je bila, kot pravi Silvia Federici (2019: 42–43),

herezija [...] »teologija osvoboditve« srednjeveškega delavstva. Zajela je ljudski zahtevi po duhovni prenovi in družbeni pravičnosti, s sklicevanjem na višjo resnico pa je izpodbijala tako cerkveno kot posvetno oblast. Obsojala je družbene hierarhije, zasebno lastnino in kopičenje bogastva, med ljudmi pa širila novo, revolucionarno pojmovanje družbe, ki je prvič v srednjem veku redefiniralo vse vidike vsakdanjega življenja (delo, imetje, spolno reprodukcijo in položaj žensk) ter emancipacijo zastavilo kot resnično univerzalno vprašanje.

Pogled s tega zornega kota nam omogoča razumeti (ibid.: 18), da

kapitalizem ni bil plod postopnega razvoja, med katerim naj bi v ospredje stopile gospodarske sile, ki so zorele v maternici starega reda. S kapitalizmom so fevdalni gospodje, meščanski trgovci, škofje in papeži odgovorili na večstoletni družbeni konflikt, ki je na koncu omajal njihovo moč in »močno pretresel ves svet«. Kapitalistična protirevolucija je uničila možnosti, ki so vzniknile iz protifevdalnega boja. Če bi se udeležile, bi nas morebiti obvarovale pred nepopisnim uničevanjem življenja in naravnega okolja, ki je spremljalo napredovanje kapitalističnih razmerij po vsem svetu. To poudarjam, ker še ni zamrlo prepričanje, da se je kapitalizem »razvil« iz fevdalizma in da je kot tak višja oblika družbenega življenja.

²² Zgodovinar srednjega veka Mark Gregory Pegg (2008) pa v albižanski križarski vojni proti katarom (1209–1229) vidi pomemben zgodovinski precedens za poznejše genocide, vključno s holokavstom.

Sklep

Na tej točki lahko torej končno uzremo zametek te, na videz iracionalne sle po kapitalistični rasti, ki se, kot je Rimski klub ugotovil že pred petdesetimi leti, nezadržno bliža svojim mejam. »Ali se kapitalistična ekonomija sodobnega sveta ne sooča s situacijo, podobno tisti, v kateri se je znašel evropski fevdalizem pred sedmimi stoletji?« se upravičeno sprašujejo okoljski zgodovinarji, kajti (McNeill v Moore, 2002: 315)

videti je, da se kapitalizem, podobno kot fevdalizem, bliža mejam rasti, ki so zapisane v njegovem produkcijskem sistemu. Kapitalizem je, podobno kot fevdalizem, ustvaril plodne razmere za razmah epidemije bolezní. Odločilna razlika je ta, da kapitalistični vladajoči razredi nimajo možnosti prostorske širitve, ki jo je užival vladajoči sloj srednjeveške Evrope.

In ker je kapitalizem očitno izčrpal vse horizonte rasti (razen veselja – zaenkrat),²³ kar se kaže v izginjanju in izčrpavanju ključnih »ekoloških rezerv« (ibid.), nas očitno lahko reši samo heretična zavrnitev dogme o neskončni rasti.

Seveda se ob teh ugotovitvah porajajo vprašanja, kot so: Ali lahko govorimo o sodobnih herezijah? Kaj bi te herezije sploh lahko bile? In, navsezadnje, ali se lahko česa naučimo od srednjeveških heretikov? Prepričana sem, da lahko na vsa ta vprašanja odgovorimo pritrdilno. Nedvomno je, da po vsem svetu poganjajo sistemske alternative globalnemu kapitalizmu, produktivizmu, ekstraktivizmu, patriarhatu in antropocentrizmu (Fundación Solón idr., 2017), med katerimi številne v sebi nosijo zametke herezije, ki je nezdržljiva s sodobno dogmo neskončne rasti. Na globalni ravni pa najbolj izstopajo južnoameriški postekstraktivizem kot krovno gibanje različnih staroselskih pobud, ki jih s skupnim imenom označujemo kot *buen vivir*, evropsko gibanje za odrast ter indijski Eko-Swaray oziroma radikalna ekološka demokracija (Kotari, Demaria in Acosta, 2015; Brand, Boos in Brad, 2017). V trenutnem političnem kontekstu je zlasti gibanje za odrast, ki je v preteklem desetletju preraslo v široko zavezništvo različnih alternativ, ki si prizadevajo za korenito socialno-ekološko preobrazbo sodobnih družb,²⁴ eksplicitno prepoznano kot »popolna herezija« (Weber, 2018).

23 Dejansko pa kapitalistični vladarji sveta že snujejo načrte za kolonizacijo veselja. Najbolj razdelan načrt medplanetarnega preseljevanja, verjetno pa ne edini, je nedvomno SpaceX – Mars & Beyond, ki ga promovira Elon Musk (glej SpaceX, n. d.).

24 Glede na to, da je odrast odprt koncept, ne obstaja enotna definicija odrasti, nekateri odrastniki in odrastnice pa se poskusom definiranja odrasti zavestno izogibajo, saj ne gre za izoblikovan sistem, temveč za sistemsko alternativo v nastajanju. Nekaj definicij odrasti lahko najdete na Focus, društvo za sonaraven razvoj, n. d.

In česa se lahko naučimo iz tragične kolektivne izkušnje srednjeveških heretikov? Kot ugotavlja Silvia Federici v *Kalibanu in čarovnici* (2019: 19), so »zavestne oblike družbene transgresije ustvarile močno alternativo – ne le fevdalizmu, temveč tudi kapitalističnemu redu, ki ga je nadomestil. Pokazale so, da je bil drugačen svet mogoč, nas pa nagovarjajo, da se vprašamo, zakaj se ni uresničil.« Naša generacija je verjetno zadnja s skupnim kolektivnim spominom na svet, kot ga ljudje poznamo v obdobju zadnjih 12.000 let, v katerem je človeštvo zaradi blagodejnih podnebnih razmer lahko prosperiralo. Soočeni z globoko ekološko in družbeno krizo, otrokom in mladostnikom našega časa dolgujemo veliko več od praznih obljub materialnega blagostanja na opustošenem planetu. Zato v njih, podobno kot so počeli srednjeveški heretiki, negujemo tisto, kar je najboljše in najplemenitejše v človeškem duhu, kajti, kot pravi David Orr (2004), planet ne potrebuje še več »uspešnih« ljudi, nujno pa potrebuje več mirovnikov, zdravilcev, pri-povedovalcev zgodb in ljubimcev vseh oblik. Zlasti pa potrebuje pogumne ljudi z značajem, ki so se pripravljene pridružiti boju za bolj human svet, v katerem bi lahko dobro živeli v skupnosti z drugimi ljudmi, sožitju z drugimi vrstami ter ob spoštovanju krhkega ravnovesja ekosistemov.

Literatura

- Arendt, Hannah (1998): *The Human Condition*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Beach, William in Veronique de Rugy (2016): At 2 Percent Growth Rate, It Would Take 35 Years to Double the Size of the US Economy. *Mercatus Center, George Mason University*, 26. september. Dostopno na: <https://www.mercatus.org/publications/government-spending/2-percent-growth-rate-it-would-take-35-years-double-size-us-economy> (17. marec 2020).
- Bardi, Ugo (2008): Cassandra's Curse: How "The Limits to Growth" Was Demonized. *The Oil Drum: Europe*, 9. marec. Dostopno na: www.sustainable.soltechdesigns.com/cassandra.html (17. marec 2020).
- Borowy, Iris in Matthias Schmelzer (2017): Introduction: The End of Economic Growth in Long-term Perspective. V *History of the Future of Economic Growth: Historical Roots of Current Debates on Sustainable Degrowth*, I. Borowy in M. Schmelzer (ur.), 1–26. London, New York: Routledge.
- Brand, Ulrich, Tobias Boos in Alina Brad (2017): Degrowth and Post-Extractivism: Two Debates with Suggestions for the Inclusive Development Framework. *Current Opinion in Environmental Sustainability* 24: 36–41.

- Bundeszentrale für politische Bildung (n. d.): *Schwartzte Null*. Dostopno na: <https://www.bpb.de/nachschlagen/lexika/lexikon-der-wirtschaft/240511/schwarze-null> (20. maj 2020).
- Climate Home News (2018): *South Korea Leads List of 2016 Climate Villains*. Dostopno na: https://www.climatechangenews.com/2016/11/04/south_korea_climate_villains/ (28. junij 2020).
- Clark, Helen in drugi (2020): A Future for World's Children? *The Lancet Commission*. Dostopno na: [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(19\)32540-1/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(19)32540-1/fulltext) (17. marec 2020).
- Dale, Gareth (2019): Economic Growth: A Short History. *Ecologist, the Journal for the Post-industrial Age*, 18. junij. Dostopno na: <https://theecologist.org/2019/jun/18/economic-growth-short-history> (17. marec 2019).
- Elliot, Larry in Graeme Wearden (2020): Trump Blasts "Prophets of Doom" in Attack on Climate Activism. *The Guardian*, 21. januar. Dostopno na: <https://www.theguardian.com/business/2020/jan/21/trump-climate-1tn-trees-davos> (17. marec 2020).
- European Environmental Bureau (2019): *Decoupling Debunked: Evidence and Arguments against Green Growth as a Sole Strategy for Sustainability*. Dostopno na: <https://mk0eeborgicuyptuf7e.kinstacdn.com/wp-content/uploads/2019/07/Decoupling-Debunked.pdf> (17. marec 2020).
- European Environment Agency (2019): *The European Environment – State and Outlook 2020*. Dostopno na <https://www.eea.europa.eu/highlights/soer2020-europes-environment-state-and-outlook-report> (17. marec 2020).
- Eurostat (2020): *Headline Indicators: Scoreboard*. Dostopno na: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/europe-2020-indicators/europe-2020-strategy/headline-indicators-scoreboard> (20. maj 2020).
- Evropska komisija (2010): *Sporočilo Komisije. Evropa 2020 – Strategija za pametno, trajnostno in vključujočo rast*. COM (2010) 2020 konč. Dostopno na: https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_SL_ACT_part1_v1.pdf (17. marec 2020).
- Evropska komisija (2019): *Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. The European Green Deal*. COM (2019) 640 final. Dostopno na: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/european-green-deal-communication_en.pdf (17. marec 2020).
- Evropska komisija (2020): *Sporočilo Komisije Evropskemu parlamentu, Evropskemu svetu, Svetu, Evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru in Odboru regij. Proračun EU kot gonilo načrta okrevanja za Evropo*. COM (2020) 442 final. Dostopno na <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=COM:2020:442:FIN> (28. junij 2020).
- Fauré, Christine (1981): Absent from History. *Signs* 7(1): 71–80.
- Federici, Silvia (2019): *Kaliban in čarovnica: ženske, telo in prvotna akumulacija*. Ljubljana: Sophia.

- Finančni slovar (n. d.): *Bruto domači proizvod – BDP*. Dostopno na: <http://www.financnislovar.com/definicije/bruto-domaci-proizvod.html> (20. maj 2020).
- Focus, društvo za sonaraven razvoj (n. d.): *Kaj je odrast?* Dostopno na: <https://focus.si/kaj-delamo/programi/odrast/kaj-je-odrast/> (20. maj 2020).
- Fundación Solón, Attac France, Focus on the Global South (2017): *The Systemic Alternatives*. Dostopno na: <https://systemicalternatives.files.wordpress.com/2017/03/sa-final-ingles-pdf2.pdf> (28. junij 2020).
- Georgescu-Roegen, Nicholas (1975): Energy and Economic Myths. *Southern Economic Journal* 41(3): 347–381. Dostopno na: <https://www.jstor.org/stable/1056148?seq=1> (28. junij 2020).
- Global Green Growth Institute (2015): *Korea's Green Growth Experience: Process, Outcomes and Lessons Learned*. Seoul: Global Green Growth Institute. Dostopno na: <https://gggi.org/report/koreas-green-growth-experienceprocess-outcomes-and-lessons-learned/> (17. marec 2020).
- Graems, Deans in Mary Larson (2008): *Growth for Growth's Sake: A Recipe for a Potential Disaster*. Dostopno na: <https://iveybusinessjournal.com/publication/growth-for-growths-sake-a-recipe-for-a-potential-disaster/> (28. junij 2020).
- Guardian (2020): Trump Decries Climate "Prophets of Doom" in Davos Keynote Speech (video). *The Guardian*, 21. januar 2020. Dostopno na: <https://www.theguardian.com/us-news/video/2020/jan/21/trump-decries-climate-prophets-of-doom-in-davos-keynote-speech-video> (17. marec 2020).
- Hickel, Jason in Giorgos Kallis (2020): Is Green Growth Possible? *New Political Economy* 25(4): 1–18.
- Hilton, Rodney H. (ur.) (1976): *The Transition from Feudalism to Capitalism*. London: New Left Book.
- Hoffman, Richard (2014): *An Environmental History of Medieval Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- House of Representatives (2019): *Resolution Recognizing the Duty of the Federal Government to Create a Green New Deal*. H. RES 109, 116th Congress, 1st Session. Dostopno na: <https://www.congress.gov/116/bills/hres/109/BILLS-116hres109ih.pdf> (17. marec 2020).
- Jackson, Tim in Robin Webster (2016): *Limits Revisited – a Review of the Limits to Growth Debate. A Report to All-Party Parliamentary Group on Limits to Growth*. Dostopno na: https://researchgate.net/publication/332655753_Limits_Revisited-A_review_of_the_limits_to_growth_dbate_A_report_to_the_All-Party_Parliamentary_Group_on_Limits_to_Growth (17. marec 2020).
- Kotari, Ashish, Federico Demaria in Alberto Acosta (2015): Buen Vivir, Degrowth and Ecological Swaraj: Alternatives to sustainable development and the Green Economy. *Development* 57(3-4): 362–375. Dostopno na: <https://link.springer.com/article/10.1057/dev.2015.24> (28. junij 2020).

- Meadows, Donella H., Dennis L. Meadows, Jørgen Randers in William W. Behrens III (1972): *The Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*. New York: Universe Books.
- Mladina (2018): *Evropa, čas je, da prenehamo biti odvisni od rasti*. Dostopno na: <https://www.mladina.si/187363/evropa—cas-je--da-prenehamo-bit-odvisni-od-rasti> (28. junij 2020).
- Moore, Jason W. (2002): The Crisis of Feudalism. *Organization & Environment* 15(3): 301–322.
- Morgan, Mary S. (2012): *The World in the Model: How Economists Work and Think*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Norval, Aletta J. (2006): Democratic Identification: A Wittgensteinian Approach. *Political Theory* 34(2): 229–255.
- OECD (n. d.): *Green Growth in Action: Korea*. Dostopno na: <https://www.oecd.org/korea/greengrowthinactionkorea.htm> (17. marec 2020).
- OECD (2011): *Towards Green Growth – A Summary for Policy Makers*. Paris: OECD. Dostopno na: <https://www.oecd.org/greengrowth/48012345.pdf> (17. marec 2020).
- OECD (2014): *Towards Green Growth in Southeast Asia – Solutions for Policy Makers*. Paris: OECD. Dostopno na: <https://www.oecd.org/dac/environment-development/Final%20SE%20Asia%20Brochure%20low%20res.pdf> (17. marec 2020).
- OECD (2018): *Investing in Climate, Investing in Growth*. Paris: OECD. Dostopno na: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264273528-endf?expires=1533198808&id=id&accname=guest&checksum=BAB8D9E168107BABCEB D7C203F4ACB0E> (17. marec 2020).
- Orr, David W. (2004): *Earth in Mind – On Education, Environment and the Human Prospect*. Washington: Island Press.
- Pariški sporazum*. Uradni list Evropske unije št. L 282/4, 19. oktober 2016. Dostopno na: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/PDF/?uri=CELEX:22016A1019\(01\)&from=SL](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/PDF/?uri=CELEX:22016A1019(01)&from=SL) (17. marec 2020).
- Pegg, Mark Gregory (2008): *A Most Holy War: The Albigensian Crusade and the Battle for Christendom*. Oxford: Oxford University Press.
- Piketty, Thomas (2015): *Kapital v 21. stoletju*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Presidential Commission on Green Growth, Republic of Korea (2009): *Road to Our Future: Green Growth*. Dostopno na: <https://www.greengrowthknowledge.org/national-documents/republic-korea-road-our-future-green-growth-national-strategy-and-five-year-plan> (17. marec 2020).
- Raworth, Kate (2017): *Doughnut Economics. Seven Ways to Think Like a 12th-Century Economist*. London: Business Books.

- Roser, Max, Hannah Ritchie in Esteban Ortiz-Ospina (2013, 2019): *World Population Growth*. Dostopno na: <https://ourworldindata.org/world-population-growth> (17. marec 2020).
- Simon, Julian (1981): *The Ultimate Resources*. Princeton: Princeton University Press.
- Solow, Robert M. (1973): Is the End of the World at Hand? *Challenge* 16(1): 39–50.
- SpaceX (n. d.): *Mars & Beyond. The Road to Making Humanity Multiplanetary*. Dostopno na: <https://www.spacex.com/human-spaceflight/mars/> (20. maj 2020).
- Tatz, Colin in Winton Higgins (2016): *The Magnitude of Genocide*. Santa Barbara: Praeger.
- UNEP (2009): *Global Green New Deal: Policy Brief (March 2009)*. Nairobi: UNEP. Dostopno na: https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/7903/A_Global_Green_New_Deal_Policy_Brief.pdf?sequence=3&isAllowed= (17. marec 2020).
- UNEP (2011): *Decoupling Natural Resource Use and Environmental Impact from Economic Growth*. Nairobi: UNEP. Dostopno na: http://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/9816/Decoupling_FRReport_EN.pdf?sequence=1&isAllowed=y (17. marec 2020).
- UNEP (2019): *Emissions Gap Report 2019: Lessons from a Decade of Emissions Gap Assessments*. Dostopno na: <https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/30022/EGR10.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (17. marec 2020).
- UNESCAP (2005): *Report of the Ministerial Conference on Environment and Development in Asia and the Pacific, Seoul, 28.–29. marec 2005*. E/ESCAP/MCED(05)/Rep. 20. april 2005. Dostopno na: <https://www.unescap.org/sites/default/files/1.%20Report%20of%20the%20Ministerial%20Conference%20on%20Environment%20and%20Development%20in%20Asia%20and%20the%20Pacific%2C%202005.pdf> (17. marec 2020).
- Wallerstein, Immanuel (1974): *The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the 16th Century*. New York: Academic Press.
- Wallich, Henry C. (1972): More on Growth. *Newsweek*, 13. marec, str. 86.
- Weber, Michael (2018): Degrowth: Technoscience and the Existential Stakes of a Political Heresy. *Cosmos and History: The Journal of Natural and Social Philosophy* 14(3): 51–71.
- World Bank (2012): *Inclusive Green Growth: The Pathway to Sustainable Development*. Washington: The World Bank. Dostopno na: http://siteresources.worldbank.org/EXTSDNET/Resources/Inclusive_Green_Growth_May_2012.pdf (17. marec 2020).